

کناره

فصلنامه اطلاع‌رسانی در حوزه نقد و تصحیح متون، فسخه‌شناسی و ایران‌شناسی

دوره سوم، سال چهارم، شماره سوم و چهارم، پاییز - زمستان ۱۳۹۸ [انتشار: پاییز ۱۴۰۰]

| ویژه تاریخ زبان و فرهنگ ایران در آذربایجان، قفقاز و آناتولی |

- مسنون: آذربایجان و تاریخ زبان و فرهنگ ایرانی • ظریغ: نسخ پژوهش‌های آذربایجان و آناتولی / علی شاپوریان • ریشه‌شناسی فراموشی جغرافیایی مروط به آذربایجان اعلیٰ شرف صافیوی
- نمای آذربایجان و دیگر کننه‌های مخصوص گویشی امغوی / سند احمدیها قائم‌مقامی • آسمان‌ها و ایوان‌ها: عوادگانی دور از هم با همراه مترک پادشاهی / بیعاد غوره‌زینه، معتمدی فرموزی
- اشاره قطب‌اللین عقیقی امغوی (آبروی) بهودزه‌لیانی / دروده‌لرخه، مرگ سلطان سلوچی را آیا سلطان در صفر ۷/۷/۷ قدر دیگر نشاندست / محض شرقی صحی • جلسه‌شناسی، ریشه‌شناسی، آناتولی اولیل
- کهن در حسره مغارب در مسخ و تبدیل ایلان / امده یاچی • ساقی تزیزی، غمال داشت‌دانه‌ای شاهدند در تبریز و قله‌چاری / اسکاد آینه‌نو • پند اسلام‌پس دوم، نصیحت‌الملوک‌ها در آناتولی اولیل
- فون هشم هجری / ایس اس پیکاک از زیسته شکوهی میانی • سه نامه به فارسی سره از شاهه هشتم در آناتولی در مدت‌گشتوشت «آنامه سلطان» / امیر بهم پرشیس • سلطان ولد و طرفت شاهزاده‌ها: کهن / پیکانی خصوصیات و کارکرد شمر در سنت مولویه پس از مولانی درمی / اولانکلین پیشیز، موجه پیکانی خسے • بخشی در راه فردیک المراقة بر مبنای نسخه‌های کهن / علی شاپوران • سفینه‌نویسی و مخدوخته رویس؛ برسی نو مسینه‌کهن فارسی در حوزه‌لرخه / اینه علی می‌لقفلی • اشاره فارسی گیلان سده هشتم آناتولی در پیشک اشتوه (نسخه ۱۴۵۰)
- کتابخانه‌ای لیدا / احمد پیشی • نامه درودش کارزنی به سلطان اموسی‌گرگان و پیشنهاد اتحاد با سلطان محمد فاتح (کارلو) بر نقش سیلسی صوره در تحولات سده نهم هجری / عدادالتن شیخ الحکمایی
- سلسلت تاریخ‌گاری فارسی در دیوار سبلان یکم شله قلم و تکر الجواهر / فوقاد اینس • در آمادی بر شش های دویان عرضی شیرازی در آسیای صخره / فریبا شکوهی • معرفی کتاب «اسلام اثبات و جامعه در آناتولی عصر ایلخانی» نوشته‌نده اندرو سی. اس. پیکاک / داریله درون‌گنگی (ایران‌گرانی با همکاری عباسی‌ان) شاپوران • نقایی بر آناتولی
- نسخی به کارکه‌های پاشنه‌ی در اوخر سده‌های میانه در جهان اسلام همان ایوانی و شکل دادن بالاکوی حکمرانی عشقی / اللدر پیکاک، زیمه علی شاپوران • نقایی بر آناتولی
- نصح دویان اشاره فارسی پاژور سلطان سلیم / اینها احمدی • شعر و شخصیت هعلم و غزلی از او در دویان سعیدی (پیوسنگی فرعونی شیرز و شیراز) / محمود عابدی

فهرست

سرخن

آذربایجان و تاریخ زبان و فرهنگ ایرانی / اکبر ایرانی ۵-۳

پیکتار

فارسی: نخ تسبیح پژوهش‌های آذربایجان و آناتولی / علی شاپوران ۱۳-۶

رشد

ریشه‌شناسی ده نام حرف‌ای ایرانی مربوط به آذربایجان / علی اشرف صادقی ۲۲-۱۴
نام آذربایجان و یک نکتهٔ مختصر گویشی لغوی / سید احمد رضا قائم‌مقامی ۲۹-۲۳
آسی‌ها و ایرانیان: عموزادگانی دور از هم با میراث مشترک باستانی / ریچارد فولتز؛ ترجمه: محمد تقی فرامرزی ۴۰-۳۰

آذربایجان و فتح‌هز

اعشار قطب‌اللّٰهین عتیقی اهربی (تبریزی) / بهروز ایمانی ۵۷-۴۱
درباره تاریخ مرگ سلمان ساوجی: آیا سلمان در صفر ۷۷۸ قمری در گلگشته است؟ / محسن شریفی صحنی ۶۰-۵۸
جلیس المشتاق: رمانسی کهن در بحر متقارب، در مسخ و تبدیل ابدان / مهدی بیلانی ۷۶-۶۱
ساقی تبریزی، نقال داستان‌های شاهنامه در تبریز دورهٔ قاجاری / سجاد آینلنلو ۸۲-۷۷

آناتولی

پند سلاطین روم: نصیحة‌الملوک‌ها در آناتولی اوایل قرن هفتم هجری / ای. سی. اس. پیکاک؛ ترجمه: شکوفه بیبدی ۱۰۹-۸۳
سه نامه به فارسی سره از سدهٔ هفتم در آناتولی در دست نوشته «نامه سلاطین» / مزمیر مشمشی ۱۱۷-۱۱۰
سلطان ولد و طریقت شاعرانه؛ پیکرندی خصوصیات و کارکرد شعر در سنت مولویه پس از مولانا رومی / فرانکلین لویس؛ ترجمه: متوجه بیکلی خمسه ۱۳۴-۱۱۸
بحثی دربارهٔ فرهنگ المراقابه‌منای نسخه‌ای کهن / علی شاپوران ۱۴۷-۱۳۵
سفینهٔ توحی و مجموعهٔ روحی؛ بررسی دو سفینهٔ کهن فارسی در حوزهٔ آناتولی / سید علی مرافضی ۱۶۰-۱۴۸
اشعار فارسی گویان سدهٔ هشتم آناتولی در چنگ آتش شهر (نسخهٔ ۱۰۴۲ کتابخانهٔ لین) / احمد بهنامی ۱۶۹-۱۶۱
نامهٔ درویش کازرونی به سلطان ابوسعید گورکان و پیشنهاد اتحاد با سلطان محمد فاتح (گواهی بر نقش سیاسی صوفیه در تحولات سدهٔ نهم هجری) / عمامه‌الدین شیخ الحکمای ۱۸۰-۱۷۰
سیاست تاریخ‌نگاری فارسی در دریار سلیمان یکم؛ شاه قاسم و کنز الجواهر / فرقان ایشان ۱۹۰-۱۸۱
درآمدی بر شرح‌های دیوان عرفی شیرازی در آسیای صغیر / فریبا شکوهی ۲۰۰-۱۹۱

نهو بررسی

معرفی کتاب «اسلام، ادبیات و جامعه در آناتولی عصر ایلخانی» نوشتهٔ اندره سی. اس. پیکاک / داوید دوران-گلدی (فارسی‌گردانی با همکاری عباس سلیمانی آنگلی) ۲۰۴-۲۰۱
نگاهی به کتاب «بزنگاه پادشاهی در اوایل سده‌های میانه در جهان اسلام: مهاجران ایرانی و شکل دادن به الگوی حکمرانی عثمانی» / اندره پیکاک؛ ترجمه: علی شاپوران ۲۰۶-۲۰۵
تقدیم بر آخرین تصحیح دیوان اشعار فارسی یاوز سلطان سلیم / آینا احمدی ۲۱۸-۲۰۷

خترنی

شعر و شخصیت همام و غزلی از او در دیوان سعدی (پیوستگی فرهنگی تبریزو شیراز) / محمود عابدی ۲۲۶-۲۱۹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مترجم: علی شاپوران
مترجم: ایزدیار ایزدیار
مترجم: مسعود راستی پور

۸۹ - ۸۸

فصلنامه اطلاع‌رسانی در حوزهٔ نقد و تصحیح
متون، نسخه‌شناسی و ایران‌شناسی

دورهٔ سوم، سال چهارم، شمارهٔ سوم و چهارم
پاییز - زمستان ۱۳۹۸ [انتشار: پاییز ۱۴۰۰]

ویژهٔ تاریخ زبان و فرهنگ ایران در آذربایجان،
قفقاو و آناتولی

صاحب امتیاز:

مؤسسهٔ پژوهشی میراث مکتوب

مدیر مسئول و سردبیر: اکبر ایرانی

معاون سردبیر: مسعود راستی پور

دیر ویژه: علی شاپوران

مدیر داخلی: یونس سلیمانی پاک

طراح جلد: محمود خانی

چاپ دیجیتال: میراث

نشانی مجله:

تهران، خیابان انقلاب اسلامی، بین خیابان دانشگاه و
ابوریحان، ساختمان فروردین (شماره ۱۱۸۲)، طبقهٔ دوم.

شناستهٔ پستی: ۱۳۱۵۶۹۳۵۱۹

تلفن: ۶۶۴۹۶۱۲

دورنگار: ۶۶۴۰۶۲۵۸

www.mirasmaktoob.ir
gozaresh@mirasmaktoob.ir

بهای: ۴۰۰,۰۰۰ ریال

روی جلد: کتبیهٔ آغازین نسخه‌ای از دانشنامه علایی،
کتابت شده در سدهٔ نهم هجری برای مطالعهٔ سلطان
محمد فاتح (استانبول، سلیمانیه، کتابخانهٔ ایاصوفیه، ش ۲۵۳۱)

تصویر خط بسمله

از نسخهٔ کتابخانهٔ John Rylands

اسلامی شد؟^۲ کلود کاهن در اثر شاخص خود، ترکیه پیشااعتمانی، باب این بحث را گشوده بود و پیکاک کار را پیگرفته است.^۳

می‌دانیم که پس از جنگ ملازگرد (۴۶۳ق) و فتح آناتولی به دست سلجوقیان، چندین ده طول کشید تا نشانه‌هایی از زندگی اسلامی در آناتولی پدیدار شود. فرایند اسلامی شدن آناتولی سده‌ها به طول انجامید. عثمان توران و اسپروس وریونیس درباره نتایج غلبه سلجوقیان بر آناتولی قضاوتهای کاملاً متفاوتی دارند، ولی هر دو در این نکته همدستانند که قرن هفتم هجری -که در آن نهاد وقف و مدرسه گسترشی چندرابری می‌یابد- نقطه عطفی در تغییر جامعه آناتولی است.^۴

^۲ پیکاک مضامین اصلی این کتاب را در مقاله‌ای با عنوان «اسلامی شدن آناتولی در سده‌های میانه» آورده است که در کتاب زیر منتشر شده:

A.C.S. PEACOCK (ed.), *Islamisation. Comparative Perspectives from History* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2017): 134-155.

^۳ اثر کاهن هنوز معتبرترین پژوهش درباره آناتولی سده‌های پنجم تا هشتم است. این کتاب اویین بار به انگلیسی در سال ۱۹۶۸ منتشر شد:

Claude CAHEN, *Pre-Ottoman Turkey. A general survey of the material and spiritual culture and history, c. 1071-1330* (London: Sidgwick & Jackson, 1968).

کاهن نسخه بازبینی شده از فرانسه به انگلیسی ترجمه شده است، ولی متأسفانه نگارش درآورد:

Idem, *La Turquie pré-ottomane* (Istanbul: Institut Français d'Etudes Anatoliennes, 1988).

این نسخه بازبینی شده از فرانسه به انگلیسی ترجمه شده است، ولی متأسفانه بدون پیش‌نوشته‌ای مبسوط و ارزشمند آن:

P. M. HOLT (tr. and ed.), *The Formation of Turkey – The Seljukid Sultanate of Rûm: Eleventh to Fourteenth Century* (Harlow, UK: Longman, 2001).

مقاله ملویل در تاریخ ترکیه کمبریج با عنوان «آناتولی در زمان مغول» نیز نمی‌تواند جای اثر کاهن را بگیرد:

Charles MELVILLE, "Anatolia under the Mongols", in: Kate FLEET (ed.), *The Cambridge History of Turkey* (Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2009): 51–101.

نک:

Osman TURAN, (1971) *Selçuklular Zamanında Türkiye. Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1328)* (İstanbul, 1971).

Idem, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları* (Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2014).

Speros Jr. VRYONIS, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the process of Islamization from the eleventh through the fifteenth century* (Berkeley – Los Angeles – London: Univ. of California Press, 1971).

معرّفی کتاب «اسلام، ادبیات و جامعه در آناتولی عصر ایلخانی» نوشته اندرو سی. اس. پیکاک

داوید دوران-گدی*

david_durandguedy@yahoo.com

Islam, Literature and Society in Mongol Anatolia. A. C. S. Peacock. Cambridge: Cambridge University Press, 2019.

اندرو پیکاک امروز پرکارترین و پرژمرترین پژوهشگر در حوزه آناتولی دوران پیشااعتمانی است. پیکاک -که پیش‌تر دانشجوی چارلز ملویل در دانشگاه کمبریج بوده و زمان درازی هم در آنکارا و استانبول اقامت داشته- اکنون استاد دانشگاه سنت‌اندروز است. او مقاله‌های پژوهشی در زمینه آناتولی پیشااعتمانی به نگارش درآورده است. در سال‌های اخیر نیز نامش در مقام ویراستار بر چندین کتاب، که حاصل کار گروه نویسنده‌گان است، ظاهر شده است.^۱

پیکاک در آخرین تک‌نگاشت خود پژوهشی ده‌ساله را درباره مهم‌ترین پرسش این عرصه به فرجام رسانده است: چگونه سرزمینی که پیش‌تر استانی از استان‌های بیزانس بود،

* فارسی‌گردانی با همکاری عباس سلیمی آنگلیل.

1. A.C.S. PEACOCK, Bruno DE NICOLA and Sara Nur YILDIZ (eds), *Islam and Christianity in Medieval Anatolia* (Ashgate, 2015).

A.C.S. PEACOCK and Sara Nur YILDIZ (eds), *The Seljuks of Anatolia. Court and Society in the Medieval Middle East* (London and New York: I.B. Tauris, 2015).

Idem, *Islamic Literature and Intellectual Life in Fourteenth- and Fifteenth-Century Anatolia* (Ergon, 2016).

که استدلال‌های او باز هم قانع‌کننده‌تر جلوه کند. پیکاک می‌تواند همه اطلاعات ضروری را به خواننده بدهد و او را در پی زنجیره استدلال‌های خود بکشاند، اما در این کار زیاده‌روی نمی‌کند و خواننده از حجم عظیم داده‌ها زده نمی‌شود. از این رو، راه بردن به کتاب او آسان است و خواننده غیرمتخصص هم می‌تواند استدلال‌های او را دنبال کند. بدین‌سان، اثر پیکاک نمونه‌ای قابل توجه در نگارش تحقیقات تاریخی است.

یک مسأله مهم و جالب برای خواننده ایرانی مسأله گسترش زبان فارسی در آناتولی است. استرآبادی در کتاب معروفش، بزم و رزم - که در پایان قرن هشتم نگاشته، آورده‌است که در نگارش این کتاب چاره‌ای جز نوشتند به زبان فارسی نداشته، چرا که:

اما چون جمهور اهالی ممالک روم بر زبان پارسی مایل و راغب بودند و اغلب سکان و قطان آن بلاد به لغت دری قایل و ناطق و جمیع امثاله و مناشیر و مکاتبات و محاسبات و دفاتر و احکام و غیر آن بدین لغت مستعمل و متداول و دواعی و خواطر همگنان به نظم و نشر پارسی مصروف و مشغول...*

پیکاک در بخشی از کتابش (ص ۱۴۷-۱۸۷)، اطلاعات لازم را به خواننده می‌دهد تا معلوم شود چرا ادعای استرآبادی درست است. او با بررسی شواهد موجود نشان می‌دهد که کهن‌ترین آثار ادب ترکی، خلاف ادعای کوپرولو (که پس از او دیگرانی هم تکرارش کرده‌اند)، نه به سده هفتم هجری، که در بهترین حالت به سده هشتم برمی‌گردد. پژوهش‌های تازه هم نشان می‌دهد شاعرانی که کوپرولو ادعا می‌کند به سده هفتم تعلق دارند، در واقع خیلی جدیدترند؛ مانند ماجراهی مولانا و پسرش، که هیچ پژوهشگر جدی‌ای نمی‌گوید می‌توانسته‌اند به زبان ترکی بنویسند. بطال‌نامه بهیقین در سده هفتم رواج یافته‌است، ولی پیکاک به فراست دریافتہ و معتقد است که هیچ نشانه‌ای دال بر ترکی بودن این اثر در دست نیست. این قضاوت درباره دانشنمندانه هم صدق می‌کند. کهن‌ترین تحریر دانشنمندانه - که نوشتۀ ابن علاء بوده - هرگز به دست نیامده است، اما مترجم نسخه ترکی

* استرآبادی، بزم و رزم، تصحیح رفعت و کوپرولو، استانبول ۱۹۳۷، ص ۵۳۷.

پیکاک این زمان‌بندی را رد نمی‌کند، اما خوانش و تحلیل تازه‌ای از چگونگی و شیوه‌های اسلامی شدن آناتولی ارائه می‌کند. به جای این‌که در بررسی وضعیت مذهبی آناتولی ایلخانی، متون بازمانده از دوران‌های بعد را مینا قرار دهد، دست به کاری زده که هیچ پژوهشگر دیگری، دست‌کم تا این حد، انجام نداده است: پیکاک کوشیده چشم‌انداز جامعی از آن دسته از آثار مکتوبی ارائه دهد که واقعاً در خود دوران ایلخانی پدید آمده‌اند و تحلیل خود را بر پایه همین آثار استوار کند. او مدتی طولانی در کتابخانه‌های آناتولی سرگرم جست‌وجو بوده است تا فهرستی جامع از همه مأخذ مربوط به این دوران تهیه کند، چرا که بسیاری از منابع موجود در این کتابخانه‌ها یا فهرست نشده‌اند، یا اگر هم شده‌باشند، معمولاً حاصل کار پر از عیب و ایراد بوده است.^۵

کتاب‌نامه‌ای که پیکاک تهیه کرده نزدیک به ۴۰۰ منبع پژوهشی دست دوم را در بر دارد که مطالعه آن‌ها برای پژوهشگران این عرصه ضروری است (بسیاری از این منابع خیلی جدید و متأخر هستند). علاوه بر این، در فهرست پیکاک تعداد بسیار زیادی از منابع دست اول هم به چشم می‌خورد، که برخی مانند آثار مولانا و ابن‌بی بی مشهور است و برخی دیگر مهجور. بسیاری از این منابع مهجور به طبع رسیده‌اند، اما چندان به آن‌ها توجه نشده است. آثار پرشماری در فهرست پیکاک هست که نخستین بار در همین کتاب‌نامه بدان‌ها اشاره شده است، از جمله ۵۰ عنوان نسخه خطی چاپ‌نشده، ۲۰ دستنویس فارسی و ۲۵ دستنویس عربی. پیکاک با تسلط بر مجموعه آثار پژوهشی از پیش موجود، و با استفاده از منابع دست اول، توانسته است به قانع‌کننده‌ترین شکل ممکن تحلیل خود را درباره موضوع اسلامی شدن آناتولی ارائه دهد. پیکاک توان بی‌نظیری در ترکیب موضوعات گوناگون و متفاوت (ادبیات، دین، تاریخ سیاسی) دارد و توانسته است تحلیل‌هایی در ترازهای گوناگون (مانند کوچ‌روی/ شهرنشینی، حاشیه/ مرکز، و...) را تنها در یک فصل واحد در کنار هم بیاورد، بی‌آن‌که هدف اصلی تحلیل یک لحظه از نظرش دور بماند. این قبیل ویژگی‌ها باعث می‌شود

۵. نتایج در نشانی زیر موجود است:

<https://arts.st-andrews.ac.uk/anatolia/data/>

کتاب فارسی تولید می‌شد، همین شاهزادنشین قرامانی بود! اما از آثار نوشته شده در آناتولی دوران مغول، چه به فارسی و چه ترکی و عربی، چگونه می‌توان چیزی دربارهٔ فرایند اسلامی شدن این ناحیه دریافت؟ در بخش اول، پیکاک به ارتباط موجود بین دولت ضعیف سلجوقی و رواج تصوّف و نقش فتوّت می‌پردازد (که پس از پژوهش‌های تیشرن دیگر مسأله‌ای شناخته شده است). سپس، روابط مبهم میان خانواده‌های مولانا جلال الدین رومی (ص ۱۰۷-۸۰) و بابا الیاس (ص ۱۰۷-۱۱۶) را با مغولان کافر - که یادآور نقش خواجه نقشبندی، عییدالله احرار، در فرار و دادن است.^۹ به‌دقت تحلیل می‌کند. ولی در واقع، بخش دوم گفته‌های پیکاک بدیع‌تر از دیگر بخش‌های است. او نشان می‌دهد که در آثار متعلق به دوران مغول، دو درون‌مایه به‌وفور یافت می‌شود که در پیش از آن دوران وجود نداشت: مضامین کفرآمیز و تبلیغ جهاد. نمونه بارز آن ترجمه‌های متعدد از سراج القلوب است. سراج القلوب کتابیست در مبادی باورهای اسلامی که برای نویسنده نوشته شده است تا بتوانند به پرسش‌ها و شباهات نامسلمانان پاسخ بدهند (ص ۱۹۱-۲۱۷). پیکاک دو نسخه از کهن‌ترین نسخ این کتاب را بررسی کرده است که هر دو در شهر مرزی بورسه نوشته شده‌اند؛ یکی فارسی به‌تاریخ ۷۳۱ق و دیگری ترکی به‌تاریخ ۷۶۳ق. دو موضوع جذاب آن نسخه، یکی ماجراهای جمجمة سلطان است و دیگری کسیکباش، به معنای سر بریده. در ماجراهای جمجمة سلطان، جمجمه‌ای به عیسی مسیح می‌گوید که پادشاه کافر آزمندی بوده که اکنون در دوزخ افتاده است. در ماجراهای کسیکباش نیز سر بریده‌ای به علی^ع می‌گوید متعلق به مسلمانی بوده که جنیان به قتلش رسانده و سرش را بریده‌اند. در پایان این داستان، امام علی انتقام این سر بریده را از جنیان می‌گیرد.

افسانه‌هایی با درون‌مایه سرنوشت‌های عبرت‌آموز پس از مرگ (escathological)، مانند جمجمة سلطان و کسیکباش، در واقع برای گروش مردم به اسلام و نبرد با کافران ساخته می‌شوند. اما در کتاب‌های بسیاری شواهد دیگری هم هست

علمانی آن تلویحاً اشاره می‌کند که اصل آن کتاب به فارسی بوده است.

در واقع آثار ترکی در اطراف نوشته می‌شدن: کهن‌ترین متن ترکی - که از قضا کوپرولو به آن اشاره نکرده - بهجت‌الحدائق است که در ۶۸۵ق در قره‌حصار دوی در نزدیکی مرزهای کیلیکیه ارمنی نوشته شده است. در دربار محلی «آیدین» در نزدیکی شهر یونانی اسمیرا / ازمیر هم تعداد زیادی از آثار به ترکی برگردانده شد (برای نمونه، ترجمه‌ای از تاریخ شعلی، تذکرة الاولیاء عطار، کلیله و دمنه^{ابن مقفع}، و المفردات ابن‌بیطار). دو مشنی مشهور ترکی (مشنی گلشهری و عاشق پاشا) در قره‌شهر نوشته شدن، شهر نوبنیادی که در دوران زمامداری کوج‌نشینان ترکی-مغولی در منطقه‌ای قشلاقی بنا شده بود.

در دوران ایلخانی، فارسی همچنان زبان فرهنگ آناتولی مرکزی باقی ماند. تنها آثار قابل ذکر ترکی در آناتولی مرکزی این دوران ورقه و گلشاه در شهر سیواس در سال ۷۴۳ق و دیوان قاضی برهان الدین در سیواس-قیصری است.^۷ این مدعا نه تنها درباره قونیه - که در آن طبق نظر پیکاک زبان فارسی رایج بود و تنها زبان ادبی نبود - صدق می‌کرد، بلکه وضع در امیرنشین‌های ترکمان، مانند بیگ‌نشین اشرفی در بی‌شهر، و شگفت‌تر از آن، در قلمرو قرامانیان نیز همین بود. در واقع، هر کسی با تاریخ ترکیه اندکی آشنایی داشته باشد می‌داند که وقتی محمد‌بیگ قرامانی در ۶۷۵ق قونیه را تصرف کرد، زبان ترکی را در همه شئون زندگی عمومی اجباری کرد.^۸ پیکاک استدلالی قانع کننده می‌آورد که بر طبق آن، تنها منبع ما از این واقعه، یعنی گزارش دست اول ابن‌بی‌بی، شاهد عینی این ماجرا، درست تعبیر نشده است. ابن‌بی‌بی فردی وفادار به سلجوقیان بود که با تأکید بر بی‌توجهی قرامانیان به فارسی، می‌خواست نشان بدهد که ایشان شایسته حکومت نیستند. بر اساس تحقیقات خود در کتابخانه‌ها و فهرست‌ها پیکاک به این نتیجه رسیده است که آخرین منظمه آناتولی که در آن

۷. عربی در آن زمان هنوز زبان رایج فلسفه و دین در آناتولی بود، ولی پیکاک اشاره می‌کند که آثار عربی، به خلاف آثار ادبی فارسی، چندان از حمایت مالی حاکمان محلی به همان اندازه بهره‌مند نبوده‌اند.

۸. ابن‌بی‌بی، الاوامر العلائیه، تصحیح ژاله متحدین، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۰، ۱۳۹۸، پاییز، ص ۵۹۷.

9. JO-Ann GROSS and Asom URUNBAEV, *The Letters of Khwāja Ubayd Allāh Ahrār and his Associates* (Leiden: Brill, 2002).

آنها نقش دارد. بلهطف نوشه‌های حافظ ابرو، اطلاعات مبسوط و مستندی از این شورش‌ها در دست است).^{۱۱} در هر حال، پیکاک معتقد است که حتی اگر شورش سال ۶۳۸ق را دارای مؤلفه‌ای مهدوی بدانیم، باز هم نمی‌توان این طور نتیجه گرفت که بابا رسول شیعه بود و علوی‌گری نوین به او برمی‌گردد. این دستاوردی هیجان‌انگیز است و پیکره‌آثار موجود از آن دوران نیز نشان می‌دهد مهدویت در میان ترکمانان جایی نداشته، بلکه تحت حمایت شاهزادگان بوده است. کهن‌ترین ارجاع به مهدویت را می‌توان در کتاب مشهور مرصاد العباد، نوشته نجم‌الدین رازی یافت. اما این تنها اشاره موجود به مهدویت نیست، ارزیابی میزان تأثیر نوشه‌های ابن‌عربی (که از مهدی موعود خلیفه حکومت الهی می‌ساخت) مشکل است، اما شاهد گویاتر همانا محبوبیتی است که کتاب تفسیر ابن‌برجان اندلسی در آناتولی یافت، بهویژه تفسیر او از سوره روم.

پیکاک معتقد است حمایت مالی از کتاب‌های ایمانی و آخرالزمانی را باید با توجه به شرایط غیرعادی سال‌های ۶۴۱ تا ۶۵۶ق درک کرد. در طی این سال‌ها، ارتشد سلجوقی شکست خورد، مغولان به قدرت رسیدند، حکومت خلفا برافتاد و آناتولی به حکومت ایلخانی منضم شد. بحران مشروعیت، آن هم در این سطح، محال بود تأثیرات شگرفی بر چارچوب اندیشه‌ورزی نگذارد. در مجموع، پیکاک این طور نتیجه می‌گیرد که در آثار دوران مغول در آناتولی می‌توان اندیشه آخرالزمانی اهل تسنن- و نه اهل تشیع- را مشاهده کرد.^{۱۲} در پایان، علی‌رغم شهرت مغولان به تسامح دینی، ورود آنان به آناتولی مجموعه‌ای از واکنش‌ها را در زبان، ادبیات و دین برانگیخت و آناتولی را به منطقه‌ای تبدیل کرد که دیگر چندان مساعد مسیحیت نبود و به روند اسلام‌گرایی شتاب بخشید.

مهتمه‌ترین بخش اثر پیکاک احتمالاً فصل نهایی آن است که به باورهای آخرالزمانی می‌پردازد (ص ۲۱۸-۲۵۱). احمد اجاق شورش بزرگ بابا رسول و پیروان ترکمانش در سال ۶۳۸ق را از مصاديق مهدویت و مرتبط با عقاید عوامانه (و التقاطی) و شیعه‌گری دانسته‌بود.^{۱۳} منظور او این بود که ترکمانان، به‌علت عقاید مذهبی التقاطی‌شان، به سادگی ممکن بود از رهبری کاریزماتیک که خود را مهدی می‌خواند پیروی کنند و این وضعیت با صوفی‌گری پر تکلفی که در میان شهربنشینان رواج یافته بود، کاملاً فرق داشت. سرانجام هم (طبق گفتة اجاق) این مهدویت ملهم از تشیع به ظهور علویان منجر شد که نقش بسیار مهمی را در بسیاری از مناطق روستایی آناتولی ایفا کرده‌اند.

اما پیکاک شواهد موجود برای این تحلیل را بسیار لرزان و ضعیف می‌داند. پیش‌تر هم کسانی دیگر مانند دویس، کارامصطفی و امیتایی نشان داده‌بودند که نحوه اسلام آوردن ترکمانان آسیای مرکزی را باید دوباره بررسی کرد. در اینجا، نظر پیکاک این است که احمد اجاق برای به دست دادن خوانشی از شورش بابا رسول که موجب همانندسازی آن با نهضت صفوی می‌شود، خود را به خطاب و زحمت افکنده است و از منابع موجود خلاف نظر او برمی‌آید. پیکاک می‌گوید هیچ منبعی درباره شورش سال ۶۳۸ق بابا رسول از «مهدویت» یاد نکرده است (برخلاف شورش‌های بعدی ای که در زمان مغول‌ها در سال‌های ۷۰۷ و ۷۲۲ق رخ داد و عنصر مهدویت در

۱۱. تیمورتاش چوپانی خود را مهدی نامید تا مشروعیت سیاسی برای خود بخرد، چرا که او مغولی بود اما نسبش به چنگیز نمی‌رسید و خون چنگیزی در رگ‌هایش جریان نداشت.

۱۲. اگر پیکاک اشتباه نکند، نظریه جمال کافدار را، که معتقد است عثمانی‌ها نخستین حاکمانی بودند که به پیاده کردن راست‌کیشی پرداختند، زیر سؤال باید برد.

10. Ahmet Yaşar OCAK, XIII. yüzyılda Anadolu'da Baba Resül (Babaâiler) isyani ve Anadolu'nun İslâmlaşması tarihindeki yeri (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1980).

Idem, *La révolte de Baba Resul ou la formation de l'hétérodoxie musulmane en Anatolie au XIIIe siècle* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basimevi, 1989).

Table of Contents

Editorial

- Azarbajian and the History of Persian Language and Culture/ **Akbar IRANI** 3-5

Introduction

- Persian: the string binding Different Azarbajian and Anatolia Studies together / **Ali SHAPOURAN** 6-13

The Roots

- The Etymology of Ten Geographical Names Related to Azarbajian / **Ali Ashraf SADEGHI** 14-22
The Name Azarbajian and a Brief Phonetic Lexical Point / **Seyyed AhmadReza QAEMMAQAMI** 23-29
The Ossettes and the Persians: Distant Cousins with a Common Ancient Heritage / **Richard Foltz**; Translated by **MohammadTaqi FARAMARZI** 30-40

Azarbajian and Caucasus

- The Poems of Qutb al-Dīn-i Atīqī of Ahar (Tabriz) / **Behrouz IMANI** 41-57
On Salmān Sāvajī's Death Date: Did Salmān Die in Safar of 778 A.H? / **Mohsen SHARIFI SAHI** 58-60
Jalīs al-Mushtāq: An Old Romance in Motaqārīb Metre about Transmogrification and Reincarnation / **Mahdi YEILAGHI** 61-76
Sāqī-yī Tabrizi: A *Naqqāl* (Storyteller) of the *Shāhnāma* from Tabriz in the Qajar Period / **Sajjad AYDENLOO** 77-82

Anatolia

- Advice for the Sultans of Rum: The “Mirrors for Princes” of Early Thirteenth-century Anatolia / **Andrew C. S. PEACOCK**; Translated by **Shokoofe MAYBODI** 83-109
Three Letters in “Pure Persian” from Thirteenth-century Anatolia in the Manuscript of *Nāma-yi Salātīn* / **Maryam MIRSHAMSI** 110-117
Sultān Valad and the Poetical Order: Framing the Ethos and Praxis of Poetry in the Mewlewi Tradition after Rumi (Revised) / **Franklin LEWIS**; Translated by **Manouchehr BIGDELI KHAMSE** 118-134
A Discussion on the Arabic-Persian Dictionary *al-Mirqāt* Based on Its Oldest Manuscript / **Ali SHAPOURAN** 135-147
Safīna-yi Nūhī va *Majmū'a-yi Rūhī*: Surveying Two Old Persian Collections from Anatolia / **Seyyed Ali MIRAFZALI** 148-160
The Poems of Persian Composers in Fourteenth-century Anatolia in Âq-Shahr (Akşehir) Collection (MS Or. 1094 Leiden Library) / **Ahmad BEHNAMEI** 161-169
A Letter from a Kāzirūnī Dervish to the Timurid Abū-Sa'īd, Proposing the Alliance with Ottoman Muhammad I (the Conqueror): a Testimonial for Political Role of Sufis in Fifteenth Century / **Emadoddin SHEYKHOLHOKAMEI** 170-180
The Politics of Historiography in Süleyman's Court: Shah Qāsim and *Kanz al-Javāhir* / **Furkan İŞİN** 181-190
An Introduction to Treatises and Interpretations to the 'Urfī-yi Shirazi's *Divan* in Asia Minor / **Fariba SHOKUHI** ... 191-200

Reviews and Critiques

- A. C. S. Peacock, *Islam, Literature and Society in Mongol Anatolia* (Cambridge: Cambridge University Press, 2019) / **David DURAND-GUÉDY** (Review) 201-204
Christopher Markiewicz, *The Crisis of Kingship in Late Medieval Islam: Persian Emigres and the Making of Ottoman Sovereignty* (Cambridge: Cambridge University Press, 2019) / **Andrew C. S. PEACOCK** (Review) 205-206
A Criticism on the Last Published Edition of The Persian *Divan* of Yavuz Sultān Selīm / **Anita AHMADI** 207-218

Lecture

- The Poems and the Character of Humām-i Tabrizi and His Ghazal in Sa'dī's *Divan*: The Cultural Binding of Tabriz and Shiraz / **Mahmoud ABEDI** 219-226

Gozareh-e Miras
Quarterly Journal of Textual Criticism,
Codicology and Iranology
Third Series, vol. 4, no. 3 - 4, Autumn 2019 - Winter 2020
[Pub. Autumn 2021]
**Dedicated to History of Persian Language and Culture
in Azarbaijan, Caucasus, and Anatolia**

Properietor:
The WRITTEN HERITAGE RESEARCH INSTITUTE

Managing Director & Editor-in-Chief:
Akbar Irani

Assistant Editor:
Masoud Rastipour

Guest Editor:
Ali Shapouran

Managing Editor:
Younes Taslimi-Pak

Cover:
Mahmood Khani

Print:
Miras

**No. 1182, Enghelab Ave.,
Between Daneshgah St. & Abureyhan St.,
Tehran, Iran**

Postal Code: 1315693519
Tel: 66490612, **Fax:** 66406258
Website: www.mirasmaktoob.ir
E-mail: gozaresh@mirasmaktoob.ir

| Dedicated to History of Persian Language and Culture in Azarbaijan, Caucasus, and Anatolia |

Table of Contents

Editorial

- Azarbaijan and the History of Persian Language and Culture / Akbar IRANI 3-5

Introduction

- Persian: the string binding Different Azarbaijan and Anatolia Studies together / Ali SHAPOURAN 6-13

The Roots

- The Etymology of Ten Geographical Names Related to Azarbaijan / Ali Ashraf SADEGHİ 14-22
 The Name Azarbaijan and a Brief Phonetic Lexical Point / Seyyed AhmadReza QAEEMQAQAMI 23-29
 The Ossettes and the Persians: Distant Cousins with a Common Ancient Heritage / Richard FOLTZ; Translated by MohammadTaqi FARAMARZI 30-40

Azarbaijan and Caucasus

- The Poems of Qutb al-Dīn-i Atīqī of Ahar (Tabriz) / Behrouz IMANI 41-57
 On Salmān Sāvajī's Death Date: Did Salmān Die in Safar of 778 A.H? / Mohsen SHARIFI SAHI 58-60
Jalīs al-Mushtāq: An Old Romance in Motaqārīb Metre about Transmogrification and Reincarnation / Mahdi YEILAGHI 61-76
 Sāqī-yī Tabrizi: A *Naqqāl* (Storyteller) of the *Shāhnāma* from Tabriz in the Qajar Period / Sajjad AYDENLOO 77-82

Anatolia

- Advice for the Sultans of Rum: The "Mirrors for Princes" of Early Thirteenth-century Anatolia / Andrew C. S. PEACOCK;
 Translated by Shokoofe MAYBODI 83-109
 Three Letters in "Pure Persian" from Thirteenth-century Anatolia in the Manuscript of *Nāma-yi Salātīn* / Maryam MIRSHAMSI 110-117
 Sultān Valad and the Poetical Order: Framing the Ethos and Praxis of Poetry in the Mewlewi Tradition after Rumi (Revised)/
 Franklin LEWIS; Translated by Manouchehr BIGDELI KHAMSE 118-134
 A Discussion on the Arabic-Persian Dictionary *al-Mirqāt* Based on Its Oldest Manuscript / Ali SHAPOURAN 135-147
Safīna-yi Nūhī va Majmū'a-yi Rūhī: Surveying Two Old Persian Collections from Anatolia / Seyyed Ali MIRAFZALI 148-160
 The Poems of Persian Composers in Fourteenth-century Anatolia in Āq-Shahr (Akşehir) Collection (MS Or. 1094 Leiden Library) / Ahmad BEHNAMI 161-169
 A Letter from a Kāzirūnī Dervish to the Timurid Abū-Sa'īd, Proposing the Alliance with Ottoman Muhammad I (the Conquerer): a Testimonial for Political Role of Sufis in Fifteenth Century / Emadoddin SHEYKHOLHOKAMEI 170-180
 The Politics of Historiography in St̄ileyman's Court: Shah Qāsim and *Kanz al-Javāhir* / Furkan İŞİN 181-190
 An Introduction to Treatises and Interpretations to the 'Urfi-yi Shirazi's *Divan* in Asia Minor / Fariba SHOKUHI 191-200

Reviews and Critiques

- A. C. S. Peacock, *Islam, Literature and Society in Mongol Anatolia* (Cambridge: Cambridge University Press, 2019) / David DURAND-GUÉDY (Review) 201-204
 Christopher Markiewicz, *The Crisis of Kingship in Late Medieval Islam: Persian Emigres and the Making of Ottoman Sovereignty* (Cambridge: Cambridge University Press, 2019) / Andrew C. S. PEACOCK (Review) 205-206
 A Criticism on the Last Published Edition of The Persian *Divan* of Yavuz Sultān Selīm / Anita AHMADI 207-218

Lecture

- The Poems and the Character of Humām-i Tabrizi and His Ghazal in Sa'dī's *Divan*: The Cultural Binding of Tabriz and Shiraz / Mahmoud ABEDI 219-226